

MAGDALENA KRZYSZTOFIK-PELKA*

ORCID: 0000-0003-0625-5488

Z prawnej problematyki świadczenia usług opiekuńczych w gospodarstwach rolnych

Wstęp

Gospodarstwa rolne pełnią różne funkcje, np. produkcyjne, społeczne, środowiskowe czy kulturowe. Wielofunkcyjność gospodarstw rolnych powoduje, że w określonych sytuacjach gospodarstwo staje się w mniejszym zakresie miejscem pracy czy działalności gospodarczej, a coraz częściej miejscem spędzania starości. Znaczenia nabierają zatem funkcje społeczne gospodarstwa rolnego¹. Przejawem ich realizacji są gospodarstwa rolne świadczące usługi opiekuńcze nazywane gospodarstwami opiekuńczymi. „Gospodarstwo opiekuńcze” nie jest terminem języka prawnego. Pojęcie to zostało wypracowane w praktyce funkcjonowania gospodarstwa będącego miejscem wykonywania usług opiekuńczych w oparciu o zasoby gospodarstwa rolnego.

Gospodarstwa opiekuńcze stały się formą realizacji rolnictwa społecznego uznanego na szczeblu unijnym za alternatywne podejście do tradycyjnego rozumienia rolnictwa jako dostarczyciela żywności². Rolnictwo społeczne opiera się na założeniu, że rolnictwo może być efektywnie wykorzystane

* Uniwersytet Śląski w Katowicach.

¹ B. Jeżyńska, *Współczesne funkcje gospodarstw rodzinnych. Zagadnienia prawne. Ekspertyza*, Warszawa 2014, s. 16.

² Innymi określeniami dla rolnictwa społecznego są: rolnictwo opiekuńcze, rolnictwo dla zdrowia, zielona opieka.

do innej działalności; stanowi ono połączenie działalności rolniczej z działalnością społeczną w zakresie szeroko rozumianych usług opiekuńczych.

Za opracowaniem zagadnienia gospodarstw opiekuńczych przemawiają względy poznawcze, społeczno-gospodarcze i środowiskowe. Jeśli chodzi o względy poznawcze, to tematyka gospodarstw opiekuńczych pozostaje słabo rozpoznana. Nie została jak dotąd podjęta w literaturze prawniczej. Istnieją jedynie fragmentaryczne publikacje socjologiczne i ekonomiczne³.

Odnosząc się do względów społeczno-gospodarczych, należy stwierdzić, że przeprowadzone w Polsce projekty pilotażowe, realizowane przede wszystkim w województwie kujawsko-pomorskim, dofinansowane z funduszy europejskich, tj. projekt Zielona Opieka 2016–2018 i projekt Opieka w Zagrodzie 2018–2020, a także doświadczenia innych państw unijnych pokazują, że gospodarstwa opiekuńcze przyczyniają się do rozwiązywania problemów wynikających ze starzenia się społeczeństwa, w szczególności ludności rolniczej. Omawiane gospodarstwa są czynnikiem nie tylko aktywizacji społecznej, ale także ekonomicznej obszarów wiejskich. Dzięki pozarolniczemu zatrudnieniu mieszkańców wsi zwiększa się dochód poszczególnych jednostek, a tym samym dochód całej społeczności wiejskiej. Podejmowanie nowych przedsięwzięć na terenach wiejskich powoduje wzrost przedsiębiorczości tych obszarów i jakości życia ich mieszkańców⁴.

Z kolei względy środowiskowe dotyczące gospodarstw rolnych nabrały w ostatnich latach szczególnego znaczenia. Niezrównoważone praktyki rolne doprowadziły do zanieczyszczenia gleb, wód, powietrza i żywności, a także nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych. Konieczne stało się ograniczenie negatywnych działań wywieranych na środowisko. Aktywności podejmowane przez rolnika oraz osoby potrzebujące wsparcia znajdujące się w gospodarstwie opiekuńczym zmierzają do ochrony środowiska przyrodniczego i bioróżnorodności, kształtowania krajobrazu wiejskiego, a także odtwarzania i rozwoju ekosystemów i siedlisk związanych z rolnictwem.

³ <https://docplayer.pl/116444441-Rozwoj-uslug-opiekunczych-na-terenach-wiejskich.html> [dostęp: 1.12.2021]; http://odrzehowa.com.pl/przetargi/boguchwala/druga_mlodosc_ksow_broszura.pdf [dostęp: 1.12.2021]; J. Lesiewicz (red.), *Rozwój usług opiekuńczych na terenach wiejskich*, Minikowo 2018; A. Dąbrowski, K. Stępnik, J. Król, *Gospodarstwa opiekuńcze – budowa sieci współpracy. Raport z badań*, Kraków 2017; B. Chmielewska, *Gospodarstwa opiekuńcze jako forma pozyskiwania dochodów przez małe gospodarstwa rolne w Polsce*, „Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych” 2018, nr 3.

⁴ M. Szczurkowska, K. Podawca, B. Gworek, *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich szansą dla wsi*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych” 2005, nr 28, s. 51.

Celem rozważań jest charakterystyka gospodarstw opiekuńczych i określenie ich statusu prawnego. Wymaga to zdefiniowania pojęcia wielofunkcyjnego rozwoju gospodarstw rolnych oraz sposobu, w jaki gospodarstwo opiekuńcze wpływa na koncepcję wielofunkcyjności, jak również przedstawienia dokumentów i zrealizowanych w Polsce projektów angażujących osoby wymagające wsparcia w funkcjonowaniu gospodarstwa rolnego. Szczególną uwagę należy zwrócić na doświadczenia państw Unii Europejskiej w zakresie wsparcia działalności opiekuńczej w gospodarstwach rolnych oraz zastanowić się, czy gospodarstwa opiekuńcze należy uregulować w odrębnej ustawie, czy też ująć je w jakimś obowiązującym akcie prawnym.

1. Wielofunkcyjny rozwój gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich

Wspólna Polityka Rolna (WPR) w znaczący sposób wpływa na kształtowanie polityki rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Na skutek globalnych zmian politycznych, gospodarczych i społecznych WPR ewoluowała, przynosząc nowe rozwiązania w sektorze rolnym. W jej obecnym kształcie duży nacisk został położony na podejmowanie przez kraje unijne działań zmierzających do zapewnienia na swoim terytorium wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, w tym wielofunkcyjnego gospodarstwa rolnego i wielofunkcyjnego rolnictwa. Prawidłowa realizacja koncepcji wielofunkcyjności zależy od przestrzennych uwarunkowań, struktur społeczności lokalnej, infrastruktury czy instytucjonalnego wsparcia w danym państwie unijnym⁵.

Pojęcia wielofunkcyjności obszarów wiejskich, wielofunkcyjnego rolnictwa i wielofunkcyjnego gospodarstwa rolnego nie są tożsame. Pojęcie wielofunkcyjności obszarów wiejskich jest najbardziej szerokie i zawiera w sobie wielofunkcyjne rolnictwo oraz wielofunkcyjne gospodarstwo rolne. Wielofunkcyjne obszary wiejskie odznaczają się, po pierwsze, nowoczesną, a czasami nawet ekologiczną produkcją rolną, po drugie, zróżnicowaną wiejską gospodarką i przestrzenią, po trzecie, realizacją różnych pozarolniczych funkcji, jak: nowoczesny przemysł, działalność usługowa, turystyczna i rekreacyjna, ogrodnictwo czy budownictwo⁶. Wielofunkcyjne rolnictwo oznacza, że oprócz dostarczania produktów rolnych i surowców rolnictwo

⁵ G. Krzyminiewska, *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy – przekształcenia – wyzwania*, Toruń 2013, s. 104.

⁶ M. Krzysztofik-Pelka, *Jednostki samorządu terytorialnego beneficjentami środków Unii Europejskiej na wspieranie rozwoju obszarów wiejskich*, Łódź 2021, s. 23–24.

jest także wytwórcą dóbr i usług, na które jest zapotrzebowanie społeczne. Wielofunkcyjne rolnictwo wiąże się również z systemem innowacyjnej produkcji, który ma na celu zapewnienie: bezpieczeństwa żywnościowego, długoterminowej równowagi ekonomicznej gospodarstwa rolnego, sprawności technicznej i organizacyjnej gospodarstwa, wysokiej jakości produktów rolnych, bezpieczeństwa ekologicznego i akceptacji społecznej⁷.

Gospodarstwo rolne wzbogacone o dodatkową działalność staje się wielofunkcyjne. Gospodarstwo mające charakter wielofunkcyjny to gospodarstwo, które oprócz wytwarzania produktów rolno-spożywczych zdolne jest do świadczenia usług⁸. Wielofunkcyjne gospodarstwo rolne ma charakter wielopłaszczyznowy, łączy w sobie różne aspekty, tj. aspekt tradycyjny, rozumiany jako wytwarzanie żywności, aspekt wiejski, związany z oddziaływaniem gospodarstwa na otoczenie zewnętrzne, oraz aspekt „nowy”, odnoszący się do wykorzystania zasobów wewnętrznych gospodarstwa⁹. Przykładem wielofunkcyjnego gospodarstwa rolnego jest gospodarstwo opiekuńcze. Po pierwsze, rozwiązuje problem dostępności usług społecznych, jednocześnie wspierając społeczność wiejską i w pozytywny sposób wpływając na jakość ich życia (wymiar społeczny). Po drugie, chroni walory wiejskiego środowiska naturalnego i gospodaruje zasobami naturalnymi i rolnymi (wymiar środowiskowy). Po trzecie, rozwija lokalne gospodarki i jest szansą dla rolników na zróżnicowanie i zwiększenie dochodów, a także tworzenie nowych miejsc pracy w gospodarstwach rolnych (wymiar ekonomiczny). Po czwarte zaś, promuje dziedzictwo kulturowe, lokalne produkty rolne, tożsamość kulturową wsi i obyczaje regionalne (wymiar kulturowy)¹⁰.

2. Miejsce usług opiekuńczych w gospodarstwie rolnym i ich status prawny

W związku z intensyfikacją procesów produkcyjnych oraz negatywnymi skutkami wywieranymi głównie na środowisko zaczęto szukać w rolnictwie

⁷ K. Sobolewska-Mikulska, *Charakterystyka powierzchniowa i przestrzenna obszarów wiejskich*, w: K. Sobolewska-Mikulska (red.), *Procedury prawno-geodezyjne w gospodarce gruntami na obszarach rolnych*, Warszawa 2015, s. 14.

⁸ A. Kapąła, *Status prawny agroturystyki (studium porównawcze)*, Poznań 2017, s. 26.

⁹ M. Błąd, *Wielofunkcyjność gospodarstw rolniczych – istota, zakres i uwarunkowania*, „Wieś i Rolnictwo” 2008, nr 1, s. 113–114.

¹⁰ „Gospodarstwa opiekuńcze – budowanie sieci współpracy”, raport z badań: <http://cdr112.e-kei.pl/cdr/index.php/pl/wydawnictwa/536-gospodarstwa-opiekuncze-budowanie-sieci-wspolpracy-raport-z-badan> [dostęp: 1.12.2021].

usług, które można zaoferować społeczeństwu¹¹. Wśród przyczyn rozwoju usług opiekuńczych w gospodarstwach rolnych należy wskazać te, które związane są z działalnością rolniczą (sektor rolny), i te mające związek z działalnością opiekuńczą (sektor pomocy społecznej). Do pierwszej grupy można zaliczyć: brak miejsc pracy na obszarach wiejskich, poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów, a także rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Druga grupa przyczyn obejmuje: zmiany demograficzne, w tym migracje ludności i starzenie się społeczeństwa, zmniejszającą się liczbę miejsc świadczących usługi opiekuńcze, a także wysokie koszty tych usług.

Gospodarstwo opiekuńcze jest elementem rolnictwa społecznego. W tym ujęciu należy je traktować jako szczególny typ gospodarstwa rolnego będącego jednocześnie „gospodarstwem społecznym”. Potrzeba prawnego uregulowania rolnictwa społecznego została zauważona na szczeblu unijnym. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny, będący organem doradczym Unii Europejskiej, w swojej opinii z 19 stycznia 2012 r. w sprawie „Rolnictwo społeczne: zielone usługi terapeutyczno-opiekuńcze oraz polityka społeczna i zdrowotna”¹² wskazał, że ze względu na rosnące zapotrzebowanie i zainteresowanie rolnictwem społecznym konieczne jest podjęcie działań zmierzających do uznania jego integracyjnej roli na szczeblu unijnym oraz szczeblu krajowym, a także stworzenie odpowiednich ram prawnych¹³.

W Polsce umocowanie strategiczne działań na rzecz rolnictwa społecznego zostało przyjęte w sektorowych dokumentach programowych poświęconych rozwojowi obszarów wiejskich, jak również w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

¹¹ S. Masini, *Agricoltura di comunità e servizi di „cura” alle persone*, „Diritto e giurisprudenza agraria, alimentare e dell’ambiente” 2014, nr 1/2, s. 2.

¹² Dz. Urz. UE. 2013/C 44/07.

¹³ Włochy jako jedno z pierwszych państw unijnych przyjęły regulację prawną dotyczącą rolnictwa społecznego. Ustawa z 18 sierpnia 2015 r. wprowadza legalną definicję rolnictwa społecznego, zgodnie z którą rolnictwo społeczne to działalność prowadzona przez przedsiębiorców rolnych, w formie jednoosobowej działalności lub spółki, a także przez spółdzielnie socjalne, mająca na celu: 1) włączenie do pracy w sektorze rolniczym osób zatrudnionych na podstawie umów o niskiej wartości, dotkniętych niepełnosprawnością lub znajdujących się w szczególnie niekorzystnej sytuacji; 2) świadczenie usług oraz działań na rzecz społeczności lokalnych poprzez wykorzystanie materialnych i niematerialnych zasobów rolnictwa społecznego w celu promowania i realizacji działań mających na celu rozwój umiejętności, integrację społeczną i zawodową, rekreację i świadczenie usług w różnych obszarach codziennego życia; 3) mentoring wspierający terapię medyczno-rehabilitacyjną, również za pośrednictwem zwierząt hodowlanych i uprawy roślin; 4) edukację ekologiczną i żywnościową, ochronę bioróżnorodności oraz rozpowszechnianie wiedzy na temat lokalnej kultury i terytorium. Zob. raport GROWID z zadania nr 2: <https://growid.pl/zadania/> [dostęp: 1.12.2021].

przyjętej przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r.¹⁴ Zgodnie bowiem ze Strategią kierunkami interwencji w zakresie „poprawy dostępności do usług, w tym społecznych i zdrowotnych” jest wspieranie rozwoju funkcji społecznej gospodarstw rolnych poprzez łączenie rolnictwa z usługami społecznymi.

Przechodząc do przedstawienia dokumentów, w których uwzględniono konieczność podejmowania działań mających na celu tworzenie i rozwój gospodarstw opiekuńczych w Polsce, warto wskazać na „Politykę społeczną wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność”, która została przyjęta przez Radę Ministrów 26 października 2018 r.¹⁵ W dokumencie tym zwraca się uwagę nie tylko na rozpowszechnianie sieci gospodarstw opiekuńczych, ale także na rozwój i promocję zawodów opiekuńczych, jak również doskonalenie kompetencji osób świadczących usługi opiekuńcze poprzez ich udział w szkoleniach i warsztatach. Drugim dokumentem jest Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030¹⁶, w której usługi opiekuńcze w gospodarstwie rolnym zostały przedstawione jako jedna z form opieki nad osobami potrzebującymi wsparcia oraz dywersyfikacji dochodów i zatrudnienia na lokalnych rynkach pracy. Gospodarstwa opiekuńcze są bowiem szansą na kształtowanie postaw przedsiębiorczych, szczególnie wśród ludzi młodych, zachęcając ich do pozostania na obszarach wiejskich. Trzeci dokument to Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku „Ekonomia Solidarności Społecznej”¹⁷, w którym wskazano, że gospodarstwa opiekuńcze mają wspierać różne formy aktywności społecznej na obszarach wiejskich, w tym przedsięwzięcia promujące dialog w społecznościach lokalnych i kształtujące postawy wspólnotowe.

Świadczenie usług w gospodarstwie opiekuńczym jest podobne do świadczenia usług w agroturystyce. Obie formy łączy pełnienie funkcji społecznej, możliwość uzyskania dodatkowego zarobku czy oferowanie noclegu i odpoczynku mającego związek ze środowiskiem naturalnym. Może się tak zdarzyć, że pomysł założenia gospodarstwa opiekuńczego powstanie na bazie

¹⁴ Uchwała nr 8 Rady Ministrów z 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (M.P. poz. 260).

¹⁵ Uchwała nr 161 Rady Ministrów z 26 października 2018 r. (M.P. poz. 1169).

¹⁶ Uchwała nr 123 Rady Ministrów z 15 października 2019 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030” (M.P. poz. 1150).

¹⁷ Uchwała nr 11 Rady Ministrów z 31 stycznia 2019 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej” (M.P. poz. 214).

doświadczeń z prowadzonej agroturystyki¹⁸. Przykładowo, na przełomie lat 2013/2014 grupa właścicieli gospodarstw agroturystycznych z terenu Borów Tucholskich zrzeszonych w Stowarzyszeniu Gospodarstw Agroturystycznych „Bory Tucholskie” poszerzyła swoją działalność o funkcje opiekuńcze. Orzecznictwo sądowe stoi na stanowisku, że działalność agroturystyczną należy uznać za rodzaj działalności gospodarczej¹⁹. Natomiast prowadzenie działalności agroturystycznej zostało wyłączone spod ustawy z 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców²⁰. Skoro ustawodawca zdecydował się na wyłączenie agroturystyki spod regulacji ustawy Prawo przedsiębiorców, to wydaje się, że taka sama reguła powinna być zastosowana w odniesieniu do gospodarstw opiekuńczych.

W Polsce możliwe jest łączenie rolnictwa i opieki w ramach form prawnych dopuszczonych przez ustawę z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej²¹. Może to być opieka dzienna prowadzona w ramach dziennego ośrodka wsparcia albo opieka całodobowa sprawowana w formie rodzinnego domu pomocy lub działalności gospodarczej. Mając na uwadze regulacje ustawy o pomocy społecznej, należałoby się zastanowić nad nowelizacją art. 51 tej ustawy poprzez dodanie gospodarstwa opiekuńczego jako kolejnego typu ośrodka wsparcia. Oczywiście ośrodki wsparcia z ustawy o pomocy społecznej prowadzone są przez gminy i powiaty. W przypadku gdyby to gmina lub powiat dofinansowywały gospodarstwa opiekuńcze, przyjęte rozwiązanie prawne byłoby w pewnym stopniu wystarczające. Niewątpliwie stworzenie odrębnej ustawy dotyczącej gospodarstw opiekuńczych pozwoli na kompleksowe uregulowanie tej tematyki, bez konieczności odwoływania się do innych aktów prawnych regulujących poszczególne ich aspekty. Prawne uregulowanie usług opiekuńczych w gospodarstwie rolnym wiąże się również z wyborem odpowiedniej definicji gospodarstwa rolnego, ponieważ to gospodarstwo rolne stanowi „bazę” do wykonywania działalności opiekuńczej rozumianej też jako działalność pomocowa, pielęgnacyjna czy edukacyjna. Obowiązujące definicje legalne ujmują gospodarstwo rolne, wskazując na określony zespół składników (ujęcie przedmiotowe) albo na

¹⁸ Działanie takie zostało podjęte z inicjatywy Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego Minikowo. Więcej na ten temat: R. Kamiński, *Gospodarstwa opiekuńcze jako alternatywna ścieżka rozwoju gospodarstw agroturystycznych*, „Nauki Humanistyczne i Społeczne” 2015, nr 162, s. 117–122.

¹⁹ Wyrok NSA z 28 lutego 2017 r., sygn. akt: II GSK 1388/15, Lex nr 2429584; wyrok WSA w Poznaniu z 22 marca 2017 r., sygn. akt: II SA/Po 90/17, Lex nr 2268657.

²⁰ Ustawa z 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2021 r., poz. 162 ze zm.).

²¹ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2021 r., poz. 2268 ze zm.).

określony rodzaj działalności (ujęcie funkcjonalne)²². Wydaje się, że właściwą definicją byłaby definicja z art. 55³ Kodeksu cywilnego, która nie narzuca gospodarstwu konkretnej powierzchni ani nie wymaga prowadzenia działalności rolniczej określonego rodzaju.

3. Wsparcie działalności opiekuńczej w gospodarstwach rolnych z uwzględnieniem doświadczeń państw Unii Europejskiej

Starzenie się społeczeństwa jest problemem każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Parlament Europejski przyjął rezolucję o starzejącym się starym kontynencie – możliwościach i wyzwaniach związanych z polityką dotyczącą starzenia się po 2020 r.²³ W rezolucji podkreślono, że długoterminowa wizja obszarów wiejskich wiąże się z podejmowaniem inicjatyw na rzecz zaangażowania osób starszych w życie społeczności wiejskiej. Kraje unijne zostały zobowiązane do zapewnienia godnego życia osobom niesamodzielnym i zagwarantowania im długoterminowej opieki. W państwach tych dostrzeżono potencjał gospodarstw rolnych, stwarzających duże możliwości w zakresie świadczenia usług opiekuńczych. Wśród państw, w których usługi opiekuńcze prowadzone są w gospodarstwach rolnych, należy wyróżnić m.in.: Holandię, Belgię, Niemcy, Włochy i Francję. W 2018 r. w Holandii funkcjonowało ponad 1200 gospodarstw opiekuńczych, w Belgii ok. 900, w Niemczech ponad 200, we Włoszech ok. 1200, a we Francji ok. 1000. Holandia jest powszechnie uważana za pioniera w zakresie rolnictwa społecznego i gospodarstw opiekuńczych²⁴.

W poszczególnych krajach europejskich różna jest historia pojawienia się gospodarstw opiekuńczych²⁵, a także zróżnicowany jest system regula-

²² R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992, s. 61–62.

²³ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 7 lipca 2021 r. o starzejącym się starym kontynencie – możliwości i wyzwania związane z polityką dotyczącą starzenia się po 2020 r.: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0347_PL.html [dostęp: 1.12.2021].

²⁴ Rozwój rolnictwa społecznego w Europie na przykładzie gospodarstw opiekuńczych w wybranych krajach europejskich. Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 2017 r.: <https://www.gov.pl/attachment/6fdbe8c4-fb4e-4103-928e-7738b-fd4027a> [dostęp: 1.12.2021].

²⁵ Tytułem przykładu, w Belgii model opieki świadczonej osobom potrzebującym wsparcia w pierwotnej wersji został oparty na działalności religijnej, w Niemczech zaś korzenie gospodarstw opiekuńczych można doszukiwać się w instytucjach powstających z myślą o więźniach i osobach wykluczonych ze społeczeństwa, których większość usytuowana była

cji²⁶, inny jest charakter i kierunki rozwoju gospodarstw opiekuńczych²⁷ oraz odmienne źródła i formy ich finansowania²⁸. Ze względu na ograniczone ramy niniejszego artykułu nie jest możliwe szczegółowe przedstawienie rozwiązań przyjętych w poszczególnych państwach, dlatego zaprezentowane zostaną jedynie wspólne rozwiązania odnoszące się do gospodarstw opiekuńczych.

Co do zasady głównym źródłem finansowania gospodarstw opiekuńczych w państwach członkowskich Unii Europejskiej są środki pochodzące z samorządu lokalnego. Ponadto usługi opiekuńcze w gospodarstwach rolnych dotowane są z poziomu krajowego (rządowego). Dodatkowo środki własne osób przebywających w gospodarstwie opiekuńczym, jak również środki organizacji pozarządowych zlecających świadczenie usług opiekuńczych wspierają finansowo omawianą działalność²⁹.

Osobami, które mogą skorzystać z usług opiekuńczych w gospodarstwie rolnym, są przede wszystkim seniorzy, którzy wymagają opieki, rehabilitacji, terapii czy zajęć integracyjnych. Grupą docelową mogą być także osoby niepełnosprawne, osoby uzależnione, osoby wypalone zawodowo, osoby wymagające reintegracji społecznej, np. ze względu na opuszczenie zakładu karnego, a także dzieci i młodzież z problemami natury psychicznej lub fizycznej.

Gospodarstwo rolne świadczące usługi opiekuńcze musi mieć właściwie przystosowaną wewnętrzną i zewnętrzną infrastrukturę. Oczywiście infra-

na obszarach wiejskich, natomiast we Włoszech rozwój gospodarstw rolnych świadczących usługi opiekuńcze zakorzeniony był w długiej tradycji spółdzielczości oraz pielęgnowanych w tym kraju chrześcijańskich wartościach społecznych.

²⁶ Przykładowo, we Francji system opieki w gospodarstwach rolnych został uregulowany w kilku aktach prawnych, w Niemczech gospodarstwa opiekuńcze podlegają standardowym przepisom obowiązującym pozostałe podmioty prowadzące określony typ działalności (regulacje te różnią się jednak między landami), podobnie jest w Holandii, w której funkcjonowanie gospodarstw opiekuńczych jako gospodarstw odrębnego rodzaju nie zostało uregulowane.

²⁷ Przykładowo, w Holandii dominują prywatne gospodarstwa opiekuńcze, które oferują nawet opiekę całodobową, natomiast we Francji komercyjne gospodarstwa opiekuńcze stanowią jedynie niewielki odsetek całej działalności opiekuńczej.

²⁸ Tytułem przykładu, w Holandii gospodarstwa opiekuńcze finansowane są głównie w ramach publicznego systemu opieki zdrowotnej, podobnie jak w Niemczech, w których dodatkowo podobną rolę pełni system edukacji. Natomiast w Belgii dla gospodarstw opiekuńczych przewidziano subsydia wypłacane ze środków ministerstwa właściwego do spraw rolnictwa, będące formą rekompensaty za poświęcony czas działalności opiekuńczej, którego rolnik nie mógł przeznaczyć na produkcję rolną. Zob. <https://www.gov.pl/attachment/6fdbe8c4-fb4e-4103-928e-7738bfd4027a> [dostęp: 1.12.2021].

²⁹ <http://www.gospodarstwa-opiekuncze.pl/> [dostęp: 1.12.2021].

struktura będzie zależeć od tego, jakie osoby zostaną przyjęte w danym gospodarstwie. Osoby przebywające w gospodarstwie opiekuńczym mogą zajmować się uprawą roli, hodowlą zwierząt, usługami kwiaciarskimi, stolarstwem, konserwacją maszyn, pszczelarstwem czy przetwórstwem³⁰. Do form terapii prowadzonej w gospodarstwie opiekuńczym należy zaliczyć: ogrodnictwo lecznicze (pielęgnację ogrodu), ćwiczenia fizycznie na łonie natury, terapię wspomaganą przez zwierzęta gospodarskie czy leczniczy wpływ wiejskiego klimatu i krajobrazu na samopoczucie i zdrowie człowieka³¹. Osoby przebywające w gospodarstwie opiekuńczym mogą również skorzystać z agroterapii polegającej na realizowaniu programu zajęć terapeutycznych i aktywizacyjnych opartych na rolniczym potencjale gospodarstwa. Ta forma terapii może obejmować ekologiczną produkcję żywności, przygotowywanie potraw regionalnych czy udział w zajęciach warsztatowych, jak np. tradycyjne rzemiosło artystyczne i rękodzieło.

Osoby prowadzące gospodarstwo opiekuńcze otrzymują środki finansowe, które przeznaczają na sprawowanie opieki w gospodarstwie. Dzięki tym środkom mogą dokonać modernizacji gospodarstwa rolnego, unowocześnić działalność rolniczą lub podjąć czy rozwinąć inną działalność pozarolniczą. W Polsce przewidziano kilka możliwości pozyskania środków finansowych na rozpoczęcie świadczenia usług opiekuńczych w gospodarstwie rolnym. Z jednej strony są to programy rządowe, które docelowo mają wspomagać osoby potrzebujące opieki, a z drugiej – regionalne i krajowe programy operacyjne współfinansowane z funduszy europejskich, ukierunkowane na wspieranie aktywności osób niesamodzielnych.

W zakresie programów rządowych Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi realizowało dwa projekty: „Gospodarstwo otwarte na ludzi” oraz „Aktywny i Zdrowy Senior Rolnik”. Oba projekty zostały wdrożone w związku z przyjętym przez Radę Ministrów 26 października 2018 r. dokumentem „Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność”. Efekty realizacji założeń zawartych w tym dokumencie podlegają ocenie w ramach „Informacji o sytuacji osób starszych”, którą Rada Ministrów corocznie przedstawia Sejmowi i Senatowi³². Projekt „Gospodarstwo otwarte na ludzi” był częścią większego projektu strategicznego „(NIE)samodzielni”. Jego celem było zoptymalizowanie dostępu do

³⁰ https://modr.pl/sites/default/files/brochures/jak_zalozyc_gospodarstwo_opiekuncze.pdf [dostęp: 1.12.2021].

³¹ E. Subocz, *Rolnictwo społeczne jako nowa funkcja obszarów wiejskich z perspektywy europejskiej i polskiej*, „Studia Obszarów Wiejskich” 2019, t. 54, s. 71.

³² Art. 5 ust. 1 ustawy z 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. poz. 1705).

przystępnych cenowo usług społecznych poprzez wdrożenie usług opiekuńczych świadczonych w wiejskim gospodarstwie domowym (gospodarstwie opiekuńczym). Natomiast projekt „Aktywny i Zdrowy Senior Rolnik” zakładał kompleksowy system opieki i rehabilitacji osób starszych z obszarów wiejskich podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników. Realizatorem projektu była Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego we współpracy z Funduszem Składkowym Ubezpieczenia Społecznego Rolników oraz Polskim Towarzystwem Zdrowia Publicznego. Projekt ten był częścią projektu strategicznego „Zdrowsze społeczeństwo”.

Jednym z krajowych programów operacyjnych obowiązujących w Polsce w latach 2014–2020 był Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), który nie przewidywał środków finansowych na założenie czy rozwój gospodarstw opiekuńczych. Warto jednak wspomnieć o możliwości uzyskania premii na rozpoczęcie działalności pozarolniczej, dofinansowanej z funduszy unijnych w ramach PROW. Szczegółowy wykaz działalności pozarolniczych, w zakresie których mogła być przyznana pomoc finansowa, został zawarty w załączniku do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi wdrażającym pomoc na operacje typu „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”³³. Dofinansowane mogły być operacje polegające na prowadzeniu działalności pozarolniczej m.in. w zakresie: „pomocy społecznej z zakwaterowaniem zapewniającej opiekę pielęgniarstwa”, „pomocy społecznej z zakwaterowaniem dla osób z zaburzeniami psychicznymi”, „pomocy społecznej z zakwaterowaniem dla osób w podeszłym wieku i osób niepełnosprawnych”, „pozostałej pomocy społecznej z zakwaterowaniem”, „pomocy społecznej bez zakwaterowania dla osób w podeszłym wieku i osób niepełnosprawnych” czy „opieki dziennej nad dziećmi”. Szczegółowe kwestie dotyczące wypłaty środków uregulowane zostały w omawianym rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warte uwagi jest to, że pomoc przeznaczona została dla gospodarstw rolnych o niskiej produktywności, tj. o wielkości ekonomicznej nie większej niż 15 tys. euro. Natomiast samo gospodarstwo rolne miało być położone w miejscowości znajdującej się na terenie: gminy wiejskiej lub gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys.

³³ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 25 lipca 2016 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. poz. 1196 ze zm.).

mieszkańców, lub gminy miejskiej, z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców.

Jednym z projektów dofinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach PROW 2014–2020 był projekt „Aktywny staruszek – gospodarstwa opiekuńcze jako forma aktywizacji seniorów na wsi. Zapoznanie się z dobrymi praktykami zagranicznymi”, realizowany w październiku 2020 r. Beneficjentem tego projektu był Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Boguchwale przy udziale trzech partnerów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich: Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Karniowicach, Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Końskowoli oraz Śląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Częstochowie. Budżet projektu wynosił ponad 160 tys. zł, w tym wkład własny wynoszący około 23 tys. zł. Formą realizacji operacji był 8-dniowy wyjazd studyjny do Włoch dla 45 uczestników z czterech województw: podkarpackiego, lubelskiego, małopolskiego i śląskiego. Uczestnikiem projektu mógł być rolnik zainteresowany rozszerzeniem działalności swojego gospodarstwa rolnego, pracownik Ośrodka Doradztwa Rolniczego, który zajmuje się wdrażaniem nowych inicjatyw na obszarach wiejskich, przedstawiciel instytucji samorządowej i rządowej oraz przedstawiciel instytucji rolniczej. Głównym celem wyjazdu było zapoznanie uczestników z zasadami funkcjonowania dziewięciu gospodarstw opiekuńczych we Włoszech. Każde z tych gospodarstw miało inny charakter, co pozwoliło osobom biorącym udział w projekcie uświadomić sobie specyfikę i wymogi związane z opieką nad różnymi grupami docelowymi oraz możliwości zastosowania takich rozwiązań przy tworzeniu gospodarstw opiekuńczych w kraju.

W województwie kujawsko-pomorskim realizowane były dwa projekty dotyczące gospodarstw opiekuńczych dofinansowane ze środków Unii Europejskiej przeznaczonych na lata 2014–2020: projekt Zielona Opieka 2016–2018 i projekt Opieka w Zagrodzie 2018–2020. Oba projekty wdrażane były w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014–2020 (oś priorytetowa 9: Solidarne społeczeństwo, działanie 9.3. Rozwój usług zdrowotnych i społecznych, poddziałanie 9.3.2. Rozwój usług społecznych).

Projekt Zielona Opieka 2016–2018 realizowany był przez Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie w partnerstwie z Lokalną Grupą Działania „Bory Tucholskie”³⁴ i trwał od września 2016 do

³⁴ Wartość projektu: 3 456 302 zł. Dofinansowanie projektu z UE: 2 937 855 zł.

czerwca 2018 r. W tym okresie utworzono 15 gospodarstw opiekuńczych, które zapewniły opiekę 75 osobom. Osobom przebywającym w gospodarstwie udzielane było wsparcie, a także prowadzone były różne zajęcia przez 8 godzin dziennie, 5 dni w tygodniu. Każda osoba w projekcie mogła korzystać z usług opiekuńczych przez maksymalnie pół roku. Istotne jest to, że uczestnik przedsięwzięcia miał obowiązek wnieść finansowy wkład własny. Opłata miała być skalkulowana indywidualnie dla każdego zainteresowanego. Na stronie internetowej projektu Zielonej Opieki znajdowały się profile gospodarstw opiekuńczych ze szczegółowym wskazaniem personelu, zasobów i otoczenia gospodarstwa, a także jego oferty³⁵. Osoba zainteresowana mogła wskazać konkretne gospodarstwo opiekuńcze, w którym chciała spędzać czas, poprzez wypełnienie formularza zgłoszeniowego i wysłanie go do Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie.

Projekt Opieka w Zagrodzie realizowany był w latach 2018–2020 przez Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie³⁶. W ramach tego projektu, trwającego od września 2018 do października 2020 r., powstało 15 gospodarstw opiekuńczych, które zapewniły 80 miejsc dla osób wymagających codziennego wsparcia. Warunkiem uczestnictwa w projekcie było zamieszkiwanie na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego, pełnoletniość, a także niesamodzielność kandydata stwierdzona przez lekarza lub orzeczona niepełnosprawność. W regulaminie rekrutacji do tego projektu wskazane były kryteria premiujące, za które przyznawane były dodatkowe punkty, tj. kryterium dochodowe – dochód nieprzekraczający kwoty 1051,50 zł na osobę samotnie gospodarującą lub 792,00 zł na osobę w rodzinie; kryterium niepełnosprawności (w przypadku lekkiego stopnia niepełnosprawności dodatkowo 1 pkt, a umiarkowanej lub znacznej niepełnosprawności – 2 pkt); korzystanie z Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa³⁷; kryterium społeczne polegające na prowadzeniu jednoosobowego gospodarstwa domowego lub samotne zamieszkiwanie³⁸. Tak samo jak w poprzednim projekcie, zajęcia trwały od poniedziałku do piątku przez 8 godzin dziennie. Każda osoba w projekcie mogła korzystać z usług

³⁵ <http://www.opieka.kpodr.pl/pl/zielona-opieka/profile-gospodarstw/> [dostęp: 1.12.2021].

³⁶ Wartość projektu: 3 822 583,76 zł. Dofinansowanie projektu z UE: 3 249 196,19 zł.

³⁷ Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa 2014–2020 współfinansowany był ze środków Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym. Jego celem było udzielanie wsparcia osobom doświadczającym najgłębszych form ubóstwa poprzez udostępnienie pomocy żywnościowej w formie paczek lub posiłków. Szczegółowe informacje o programie: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-operacyjny-pomoc-zywnosciowa-2014-2020> [dostęp: 1.12.2021].

³⁸ Regulamin: <http://www.opieka.kpodr.pl/pl/dla-podopiecznych/> [dostęp: 1.12.2021].

przez maksymalnie pół roku. W tym celu zobowiązana została do podpisania umowy na świadczenie usług opiekuńczych. Umowa ta podpisywana była między Kujawsko-Pomorskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Minikowie, reprezentowanym przez dyrektora, a usługobiorcą. Podpisując umowę, należało wskazać docelowe gospodarstwo opiekuńcze³⁹. Co ciekawe, w przeciwieństwie do poprzedniego projektu, świadczone usługi w gospodarstwie opiekuńczym były bezpłatne dla usługobiorcy, gdyż w całości zostały sfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014–2020.

Kolejną wprowadzoną w Polsce inicjatywą, spójną z głównymi celami Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), jest projekt „Gospodarstwa opiekuńcze w rozwoju obszarów wiejskich wobec wyzwań demograficznych” (GROWID). Umowa dotycząca tego projektu została podpisana 5 grudnia 2018 r. Stronami umowy były: konsorcjum w składzie: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (będące liderem), Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Rolniczy w Krakowie oraz Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, które przekazało środki finansowe na wykonanie projektu. Projekt realizowany jest w ramach strategicznego programu badań naukowych i prac rozwojowych „Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków”. Na dzień dzisiejszy wykonane zostały zadania, na podstawie których uzyskano wiedzę na temat funkcjonowania osób starszych, m.in. opracowano raport diagnostyczny dotyczący postaw, potrzeb i oczekiwań Polaków względem starzenia się, ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców obszarów wiejskich, sporządzono symulacje kosztów dla modelowego gospodarstwa opiekuńczego, a także pozyskano rozwiązania w zakresie świadczenia usług opiekuńczych w gospodarstwach rolnych, które zostały przyjęte w wybranych krajach⁴⁰. Obecnym celem omawianego projektu jest przygotowanie uzyskanych wyników badań do zastosowania w praktyce, w tym popularyzacja wyników poprzez kampanie społeczne i medialne, a także opracowanie regulacji prawnych umożliwiających implementację modelu gospodarstwa opiekuńczego oraz zbudowanie poparcia politycznego i społecznego niezbędnych do ich uchwalenia⁴¹.

³⁹ <http://www.opieka.kpodr.pl/pl/nasze-gospodarstwa/> [dostęp: 1.12.2021].

⁴⁰ <https://growid.pl/zadania/> [dostęp: 1.12.2021].

⁴¹ Kampania medialna „Gospodarstwa opiekuńcze. Jesień życia w rytmie natury”: <https://www.youtube.com/watch?v=JbEWnBLpsio> [dostęp: 12.02.2022].

Zakończenie

Pojęcie gospodarstwa opiekuńczego należy rozpatrywać w ujęciu funkcjonalnym, a nie w ujęciu prawnym. Omawiana problematyka łączy w sobie realizację celów polityki społecznej i polityki rolnej. Gospodarstwo opiekuńcze wpisuje się w proces deinstytucjonalizacji pomocy społecznej w Polsce, jak również stanowi sposób na zagospodarowanie niewykorzystanych zasobów gospodarstw oraz wzmocnienie roli małych i średnich gospodarstw rolnych. Najważniejszą motywacją do podejmowania usług opiekuńczych w gospodarstwie rolnym jest chęć pomocy drugiemu człowiekowi, a nie cele zarobkowe, jednak wizja uzyskania dodatkowych dochodów stanowi znaczący czynnik. Usługi opiekuńcze pozwalają bowiem na zwiększenie dochodowości gospodarstw rolnych, jednak wymagają zupełnie innego podejścia do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Nie można wyobrazić sobie połączenia funkcji produkcyjnej gospodarstwa realizowanej w sposób rynkowy z wypełnianiem funkcji opiekuńczych.

Gospodarstwo opiekuńcze zaczyna odgrywać znaczącą rolę w procesie starzenia się mieszkańców obszarów wiejskich. Jednak wprowadzenie tego rodzaju rozwiązania w polskim porządku prawnym wymaga, po pierwsze, dofinansowania, po drugie, odpowiedniego umieszczenia takiej instytucji w systemie opieki społecznej. Główne źródło finansowania pobytów w gospodarstwach opiekuńczych powinna zapewnić gmina. Ze względu na swoją pozycję ustrojową jest zaangażowana koncepcyjnie i decyzyjnie w rozwój obszarów wiejskich⁴². Duże znaczenie w finansowaniu działalności opiekuńczej w gospodarstwach rolnych powinny mieć również fundusze europejskie, zwłaszcza środki z EFRROW. Obowiązujący w latach 2014–2020 PROW nie wskazywał wprost gospodarstw opiekuńczych jako elementów rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa czy sposobu rozwiązania problemów społecznych. Należałoby więc postulować o to, aby w kolejnym okresie programowania włączyć gospodarstwa rolne świadczące usługi opiekuńcze w zakres tego programu pomocowego.

W związku z brakiem przepisów prawnych odnoszących się do zagadnienia gospodarstw opiekuńczych należy ustanowić normy prawne regulujące tworzenie, funkcjonowanie i finansowanie gospodarstw opiekuńczych, jednocześnie wprowadzając do polskiego porządku prawnego normatywną

⁴² S. Prutis, *Pozycja ustrojowa samorządu terytorialnego a rozwój obszarów wiejskich (dysfunkcje i bariery prawne)*, w: P. Litwiniuk (red.), *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. 25 lat doświadczeń. Nowe wyzwania*, Warszawa 2015, s. 165.

definicję tego pojęcia. Uregulowanie omawianej problematyki w jednej ustawie ma swoje zalety. Niewątpliwie jasno sprecyzowane i przejrzyste regulacje prawne znajdujące się w jednym akcie prawnym przyczynią się do wzrostu zainteresowania rolników rozszerzeniem swojej działalności o usługi opiekuńcze. Ponadto wydanie odrębnej ustawy może wynikać z istotnej roli, jaka przypada gospodarstwom opiekuńczym w budowaniu kapitału społecznego, środowiskowego i gospodarczego na obszarach wiejskich. Kapitały te są od siebie zależne i mają zdolność do wzajemnej stymulacji⁴³. Uprawniony wydaje się jednak wniosek o nowelizację ustawy o pomocy społecznej poprzez dodanie do art. 51 gospodarstwa opiekuńczego jako kolejnego ośrodka wsparcia oraz nowelizację ustawy Prawo przedsiębiorców poprzez wstawienie do art. 6 podpunktu dotyczącego świadczenia usług opiekuńczych w gospodarstwie rolnym.

Podsumowując, należy stwierdzić, że konieczne jest wypracowanie konkretnego instrumentarium wsparcia gospodarstw opiekuńczych jako gospodarstw mających wpływ na wielofunkcyjny rozwój gospodarstw rolnych, obszarów wiejskich i rolnictwa. W celu upowszechnienia koncepcji rozwoju gospodarstw opiekuńczych niezbędne jest stworzenie takich gospodarstw we wszystkich regionach Polski. Działania podejmowane przede wszystkim przez Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego oraz Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie dowiodły, że gospodarstwa opiekuńcze sprawdzają się w polskich warunkach. Koncepcja rozwoju gospodarstw opiekuńczych powinna zakładać współpracę między rolnikami a jednostkami samorządu terytorialnego, doradcami rolniczymi (ośrodkami doradztwa rolniczego) czy organizacjami pozarządowymi. Polski ustawodawca, tworząc model gospodarstw opiekuńczych, powinien nawiązać do dorobku legislacyjnego i praktycznych doświadczeń państw członkowskich Unii Europejskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Błąd M. (2008), *Wielofunkcyjność gospodarstw rolniczych – istota, zakres i uwarunkowania*, „Wieś i Rolnictwo” nr 1.
- Budzinowski R. (1992), *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań.
- Chmielewska B. (2018), *Gospodarstwa opiekuńcze jako forma pozyskiwania dochodów przez małe gospodarstwa rolne w Polsce*, „Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych” nr 3.

⁴³ W. Knapik, M. Kowalska, *Zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce na tle procesów społeczno-ekonomicznych i demograficznych*, „Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych” 2014, nr 1, s. 53.

- Dąbrowski A., Stępnik K., Król J. (2017), *Gospodarstwa opiekuńcze – budowa sieci współpracy. Raport z badań*, Kraków.
- Jeżyńska B. (2014), *Współczesne funkcje gospodarstw rodzinnych. Zagadnienia prawne. Ekspertyza*, Warszawa.
- Kamiński R. (2015), *Gospodarstwa opiekuńcze jako alternatywna ścieżka rozwoju gospodarstw agroturystycznych*, „Nauki Humanistyczne i Społeczne” nr 162.
- Kapała A. (2017), *Status prawny agroturystyki (studium porównawcze)*, Poznań.
- Knapik W., Kowalska M. (2014), *Zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce na tle procesów społeczno-ekonomicznych i demograficznych*, „Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych” nr 1.
- Krzyminiewska G. (2013), *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy – przekształcenia – wyzwania*, Toruń.
- Krzysztofik-Pelka M. (2021), *Jednostki samorządu terytorialnego beneficjentami środków Unii Europejskiej na wspieranie rozwoju obszarów wiejskich*, Łódź.
- Lesiewicz J. (red.) (2018), *Rozwój usług opiekuńczych na terenach wiejskich*, Minikowo.
- Masini S. (2014), *Agricoltura di comunità e servizi di „cura” alle persone*, „Diritto e giurisprudenza agraria, alimentare e dell’ambiente” nr 1/2.
- Prutis S. (2015), *Pozycja ustrojowa samorządu terytorialnego a rozwój obszarów wiejskich (dysfunkcje i bariery prawne)*, w: P. Litwiniuk (red.), *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. 25 lat doświadczeń. Nowe wyzwania*, Warszawa.
- Sobolewska-Mikulska K. (2015), *Charakterystyka powierzchniowa i przestrzenna obszarów wiejskich*, w: K. Sobolewska-Mikulska (red.), *Procedury prawno-geodezyjne w gospodarce gruntami na obszarach rolnych*, Warszawa.
- Subocz E. (2019), *Rolnictwo społeczne jako nowa funkcja obszarów wiejskich z perspektywy europejskiej i polskiej*, „Studia Obszarów Wiejskich” t. 54.
- Szczurkowska M., Podawca K., Gworek B. (2005), *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich szansą dla wsi*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych” nr 28.

ON THE LEGAL ISSUES OF PROVIDING CARE SERVICES ON FARMS

Summary

The aim of the article is to characterise care farms and define their legal status. First, the concept of a multifunctional development of agricultural farms is defined, and then the manner in which care farms influence the concept of multifunctionality determined. It was also necessary to place a care farm in the system of social agriculture. The common regulations of the EU Member States adopted to support care services in farms have also been presented. Further considerations focus on the identification of documents which pointed out to the need to undertake activities aimed at the creation and development of care farms in Poland. Projects that are already implemented, particularly those co-financed from EU funds, are presented. An attempt is also made to answer the question whether care farms should be regulated in a separate legislative act or whether relevant provisions should be

inserted in some already existing act. Another question concerns the manner in which care farms should be financially supported.

Keywords: agricultural holding, care services, care farm, multifunctionality, social agriculture

SULLE QUESTIONI GIURIDICHE RELATIVE ALL'EROGAZIONE DI SERVIZI DI CURA NELLE AZIENDE AGRICOLE

Riassunto

Lo studio si prefigge come obiettivo quello di caratterizzare le fattorie sociali e definirne lo status giuridico. Nell'articolo è stato discusso il concetto di sviluppo multifunzionale delle aziende agricole e il suo riferirsi alla fattoria sociale. È stato inoltre necessario cercare di collocare la fattoria sociale all'interno del sistema dell'agricoltura sociale. In conclusione, l'Autrice ha constatato, tra l'altro, che le questioni discusse combinano l'attuazione degli obiettivi di politica sociale e agricola. La fattoria sociale fa parte del processo di deistituzionalizzazione dell'aiuto sociale in Polonia, e permette anche di gestire le risorse agricole inutilizzate, nonché di rafforzare il ruolo delle piccole e medie aziende agricole.

Parole chiave: azienda agricola, servizi di cura, fattoria sociale, multifunzionalità, agricoltura sociale